

működési tervzetben azt is felkínálta, hogy teológusnövendékek is szerezhettek képesítést a pedagógiai főiskolán, bármely szakból. Úgy vélem, a nyíregyházi példa országosan is „mintaerejű” lehet.

DR. ORMÁNDI JÁNOS

Szeged

Tehetséggondozás a szabadsáv és a sávós órák keretei között

1. A tehetségnevelés szükségessége

A mai gyermekek olyan társadalomban élnek, amelyre a gyors változások a jellemzőek. A tudományos haladás általánosan elfogadott érték, s a társadalom sok mindent ennek a szolgálatába állít. Az eredmények nem maradnak el: számítógépek, műholdak, atomerőművek stb., de közben a múlt eltávolodik tőlünk — hagyományaink, múltbéli értékeink pusztulásra ítéltetnek —, és a jövő is egyre kiszámíthatatlannabbá válik. Nemcsak a múltunk és jövőnk távolodott el, hanem a jelenünk is bizonytalanra vált. Nincs szilárd értékrendszerünk, amelyhez igazodva támaszt kaphatnánk a gyors változások közepe.

Joggal merül fel a kérdés, válhatunk-e még „felfedezőkké”, kreatív egyénekké ebben a tudományos ismeretözönben.

Minden olyan országban, ahol az életszínvonalat, a kultúrát intenzíven fejleszteni akarják, kiemelt és különösen fontos kérdésként kezelik a tehetségnevelést.

A mai magyar társadalom reformfolyamataiban egyre nagyobb szükség van jól képzett, tehetséges, kreatív emberekre. Ezt nemcsak a tudományos és technikai haladás indokolja, hanem hazánk gazdasági helyzete is. Épp ezért szükséges a tehetségekre minél korábban odafigyelnünk, minden gyerekből kicsalogatnunk a benne rejlő tehetséget, hogy társadalmunk aktív és alkotó tagja lehessen.

Az 1985. évi oktatási törvény megteremtette a lehetőségét annak, hogy minél több kísérleti, kutató iskola működjön országunkban: „... az iskolarendszer fejlesztésében a teljesítmény és a minőség elvét juttassuk érvényre, a magasabb igényszint és a képességek differenciált fejlesztésének követelménye érvényesüljön, s a közép-szer helyett egyre több magas színvonalon működő oktatási intézményünk legyen.” (Gazsó F. 1986. május 13-án Szegeden tartott előadásából.)

Tanulmányunk a szegedi Tarjánvárosi IV. Számú Általános Iskola kísérletében vizsgálja, hogy a szabadsáv és sávós órák milyen lehetőségeket biztosítanak a tehetség-kiválasztásra és tehetségnevelésre. Mielőtt azonban tanulmányunk értékelését elkezdenénk, néhány gondolatban ismerkedjünk meg a szabadsáv és sávós órák fogalmával.

2. Szabadsáv és sávós órák

A szabadsáv és sávós órák új fogalmak a magyar pedagógiában. E megnevezések a közoktatás korszerűsítési törekvései közepeben kialakult új oktatásirányítási és iskolaszervezési gyakorlatot takarnak. Alapvető lehetőségeket biztosítanak a szakmailag jól felkészült, alkotó nevelőtestületeknek a helyi nevelési és oktatási rendszerek kialakításához, a kreatív pedagógusoknak a valóban önálló alkotó munkához.

A megnevezések hasonlóságuk ellenére különböző fogalmakat takarnak. Ezért az értelmezésben különbséget kell tenni az óratervi szabadsáv és a tantárgyi sávós órák között! Óratervi szabadsáv: Az adott évfolyamon tanított tantárgyak óratervi ciklusra központilag ajánlott óraszámai összegének meghatározott része, melyet a nevelőtestület javaslata és döntése alapján az iskola szakmai vezetése a helyi nevelési és oktatási rendszer kialakítása és irányítása során felhasználhat:

a) helyi tematikájú, a helyi lehetőségeknek és igényeknek megfelelő követelményeket közvetítő tantárgy(ak) tanítására,

b) a kiegészítő és fakultatív tantárgyak központi kínálatából a helyi lehetőségekhez és igényekhez legjobban illeszkedő tantárgy(ak) kiválasztására és tanítására,

c) az alaptantárgyak művelődési anyagának meghatározott keretek közötti bővítéséhez, átcsoportosításához,

d) a tanulók tájékozottságának, jártasságának, készségeinek fokozását, a szerzett tudás alkalmazását és felhasználását, a differenciált képességfejlesztést segítő óraterven tervezett sajátos és helyi órarendi foglalkozások kialakításához.

Az óratervi szabadsáv óraszámai évfolyamonként eltérőek, felhasználásuk az adott tanítási évben változatlan.

Célszerű a szabadsáv felhasználását úgy megtervezni, hogy a helyi követelményeket éveken keresztül azonos tantárgyi és ismeretrendszerben közvetítse, biztos alapját adva a helyi nevelési és oktatási rendszernek, valamint a céltudatos pedagógiai munka tervezésének.

Tantárgyi sávós óra: Az adott tantárgy óratervi összes óraszámának olyan része, amelyet a tantárgyra meghatározott kereten belül a szaktanár saját — pedagógiailag indokolható — belátása szerint felhasználhat:

a) a tantárgy által közvetített művelődési anyag arányainak megváltoztatására, a törzsanyagon túli — a helyi igényeknek megfelelő követelményeket tükröző — ismeretek elsajátíttatására, speciális tudás kialakítására,

b) a különböző tantárgyak művelődési anyaga közötti komplex kapcsolatok bemutatására, a tanulók tájékozottságának szélesítésére, a jártasságok, képességek sokoldalú fejlesztésére, a szerzett tudás összetett feladatok megoldásában történő alkalmaztatására, gyakoroltatására,

c) a kiscsoportos differenciált képességfejlesztésre, különleges tehetséggondozási formák létrehozására,

d) az adott tantárgy lehetőségeit kihasználó nevelésre, speciális tanulóközösségek szervezésére és a legáltalánosabb értelmű közösségformálásra.

A tantárgyi sávós órák az illetékes szakmai munkaközösségek javaslatai alapján felhasználhatók óratervi ciklusonként rögzített óraszám szerint vagy az éves sávós órakeret figyelembevételével időszakonként blokkosítva.

A jelenlegi tantervek művelődési anyagainak mennyisége és követelményrendszere miatt nem mindegyik tantárgy rendelkezik sávval, és az egyes tantárgyak sávós óraszámai a tárgy összórászámához viszonyítottan és abszolút értelemben is különbözőek.

3. A szabadsáv és a sávós órák lehetőségei az iskola önállóságának megteremtésében

Az iskolai önállóság több, egymással kölcsönható tényező függvénye. A kedvező társadalmi, politikai és gazdasági környezetten kívül feltételezi a jelenlegi irányítási rendszer átalakítását. A változás nagyobb szakmai és gazdálkodási szabadságot és lehetőséget kell hogy jelentsen, azért, hogy a maga működését a saját lehetőségei, követelményei és logikája szerint építse fel az iskola.

Az óratervi szabadsáv és a tantárgyi sávok órá döntő fontosságú az oktatásirányítás korszerűsítésében. Ez az önállóbb iskola helyi nevelési, oktatási rendszerének az alapja.

- Feloldja a merev óratervi kötöttségeket, szabadon felhasználható órakeretet biztosít az iskolának és a szaktanárnak.
- Indirekt módon kimondja, hogy adott határok között az iskolának el lehet térnie a merev tantervektől és a tankönyvektől.
- Felszabadítja az iskolát az egységes követelmények uniformizáló hatása alól, és az uniformizálás elvét a dinamikus fejlődést lehetővé tevő differenciálás elvével váltja fel. Életteret enged a jó pedagógusnak és a tehetséges tanulónak.

4. A vizsgálat célja, hipotézise, módszerek

a) Vizsgálatunk célja annak a feltárása, hogy a szabadsáv és sávok órák milyen lehetőséget biztosítanak a tehetséges gyermekekkel való foglalkozásra, továbbá milyen módszerekkel lehet kiválasztani a tehetséges tanulókat.

b) Hipotézisünk, hogy a szabadsáv és sávok órák nagyobb lehetőséget biztosítanak a képességek és a tehetség kibontakoztatásához, mint a hagyományos típusú tanórák.

c) Vizsgálati módszerek:

A vizsgálatot a szegedi Tarján IV-es Számú Általános Iskolában végeztük el az 1989/90-es tanévben, összesen 74 tanulóról, három 4. osztályban.

1. A Budapesti Binet-intelligenciatesztet az értelmi képességek fejlődése vizsgálatára alkalmaztuk. A vizsgálatot a tanulók életkoránál egy évvel alacsonyabb próbacsoporttal kezdtük. Ezután addig mentünk lefelé a sorozatban, amíg a vizsgált tanuló valamely életkori próbacsoport valamennyi feladatát el nem végezte, és felfelé, míg egy próbacsoport egyetlen feladatát sem oldotta meg.

2. A rainstorming-csoport játékmagyarázatából hat feladatot választottunk, amely a tanulók kreativitási tényezői közül a divergens gondolkodást vizsgálja.

3. Az osztályfőnökök részére kérdőívet szerkesztettünk. A kérdések a tanulók iskolai eredményességére, intellektuális, fizikai, motorikus, emocionális érettségére, motivációs szintjükre és társas viselkedésükre vonatkoztak.

5. Az eredmények értékelése

Az intellektuális képességek vizsgálata és fejlesztése a pszichológia egyik leginkább tanulmányozott és vitatott területe. „Álljon itt néhány pontosan körülhatárolt melléknév, amely ehhez a családhoz tartozik: okos, eszes, gondos, rendszeres, ötletes, megfontolt, éleseszű, logikus, szellemes, figyelmes, kritikus, próbálkozó, gyors észjárású, ravasz, bölcs, belátó és alapos.” (Ryle, 1974. 32. p.)

Az intelligencia mérése a Binet—Simon-teszt megalkotásával kezdődött, melyről szerzői úgy vélték, hogy egy olyan komplex folyamat, mint az intelligencia, csak komplex mérőeszközzel vizsgálható. Mi ennek egyik változatát a Budapesti—Binet-tesztet alkalmaztuk a 4. osztályos tanulók vizsgálatára.

Az általános iskola 4. osztályos tanulóit azért választottuk, mert vizsgálatainkkal hozzásegíthetünk az 5. osztályban történő képesség szerinti differenciált foglalkozásokhoz.

A Budapesti Binet-intelligenciateszt értékelésében az értelmi kort a tesztsorozat próbáin elért plusz értékek határozták meg. A helyesen megoldott próbáknak megfelelő hónapok összege az egyik adat, míg a másik az az évfolyam, amelynek valamennyi próbáját megoldotta. Ezek értéke adja az értelmi kort.

1. számú táblázat

Értelmi kor hónapban	4/A oszt. fő	4/B oszt. fő	4/C oszt. fő	Összesen fő %	
—1	1	—	4	5	6,75
0+5	4	15	9	28	37,83
+6+10	4	7	9	20	27,05
+11+15	9	7	2	18	24,32
+16+20	2	1	—	3	4,05
Összesen:	20	30	24	74	100

Az 1. számú táblázat adatainak elemzéséből kitűnik, hogy a mintákban szereplő 4. osztályos tanulók 37,83%-a életkori fejlettségét 0-tól 5 hónapnak, 27,05%-a 6-tól — 10 hónapnak és 24,32% 11-től — 15 hónapnak megfelelő „intelligenciatöbblettel” lépi túl, azaz értelmi kora ennyi hónappal több, mint az adatok felvételének napján történt tényleges életkora. A fentiekben összegzett adatok igazolják, hogy az óratermi szabadsáv és a tantárgyi sávok bevezetése pozitívan befolyásolta a tanulók intellektuális képességeinek alakulását, azaz a tanulók túlnyomó többségénél az értelmi kor magasabb, hónappal vagy hónapokkal, mint tényleges életkori fejlettségük.

A mintákban szereplő tanulóknak csupán 6,75%-a nem éri el az értelmi korában megfelelő felső küszöbértékeket. Számos kutatásban kimutatták viszont, hogy az intelligencia megfelelő oktatási és nevelési körülmények között 10—20 ponttal növelhető, tehát ezen tanulóknál is lehetséges további intelligenciafejlesztést elérni. Ehhez azonban „... a tanár pozitív, ösztönző és reményeket ébresztő attitűdjére van szükség. (...) olyan tanítási módszereket és stratégiákat kell alkalmazni, amelyek ki tudják használni az egyes tanulók egyéni képességeit.” (Wiseman, 1964.)

A gyermekek értelmi képességeinek meghatározó szerepe van mindennemű szellemi tevékenységben. Az érdeklődés, a motiváció, a kognitív szükségletek, az érzelmi viszonyulás a tanuláshoz, azok a lényeges személyiségtényezők, amelyek az intellektuális képességeket éltetik.

A gyermekek kreativitásának vizsgálatára a Brainstorming-csoport játékmagyarázatából választottunk néhány feladatot. A divergens gondolkodás vizsgálatára a tanulóknak adott idő alatt (5 perc), meghatározott betűkkel (6 betű), növények, állatok és személynevek keresztnéveit kellett felsorolni. Az eredményeket a 2. számú táblázat szemlélteti.

Feladatsorunkban legnehezebbek a növények neveinek meghatározott betűkkel (A, C, D, F, K, L) történő felsorolása tűnt, ugyanis a 11—15-ös intervallumsávban a tanulóknak csak 10,81%-a került. Az állatnevek választásakor ugyanezen sávba a gyermekek 47,29%-a esett, tehát állatnévismertetük jóval nagyobb, mint a növénynév. A személynevek keresztnévismerete adta a legjobb eredményeket: a tanulók 89,19%-a 11—30 intervallumsávba esik.

Megállapíthatjuk, hogy a 4. osztályos tanulók túlnyomó többségénél a divergens gondolkodás szintje megfelelő, kisebb részüknél pedig kiemelkedően jó (21—25-ös sávhatártól felfelé).

2. számú táblázat

Választások száma	Növények		Állatok		Személyek	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
3—5	12	16,25	—	—	—	—
6—10	54	72,94	9	12,16	8	10,81
11—15	8	10,81	35	47,29	12	16,25
16—20	—	—	21	28,37	7	9,48
21—25	—	—	9	12,18	33	44,59
26—30	—	—	—	—	14	18,91
Összesen:	74	100	74	100	74	100

A kreatív alkotókészségek minden személyiségben bizonyos mértékig adottak, fejleszthető potenciálok. Ezek felszabadítása és fejlesztése elsősorban olyan módon lehetséges, amelyekben szabad és spontán megnyilvánulásokra, az ötlettár befolyásmentes megnyitására teremtünk lehetőséget.

A gyermekek körében igen kedvelt volt a „különleges kívánságok kitalálása” nevű feladat, amely a fantáziájuk, képzeletük széles területeit mozgatta meg. Szinte valamennyi tanuló említette a játék iránti vágyát és ennek különleges változatait: „Szeretnék egy olyan iskolát, ahol csak játszani szabad”; „Szeretnék a mesék birodalmában élni.”; „Szeretnék egy tündér lenni.”; „Szeretném, ha varázsköpenyem és varázspálcám lenne.”; „Szeretnék egy Barbie-babát.”; „Szeretnék egy táncoló citromot.”; „Szeretnék egy ceruzát, amely óra közben írna, amit kell, én pedig otthon játszhatok.” A játék iránti igény rendkívül nagy a tanulóknál. Az általános iskolai tanterv adta lehetőségekkel, ebben az iskolában a tanulók már 1. osztálytól kezdődően „Játék és mese” tantárgy keretén belül, évi 72 órában foglalkozhatnak játékos és meseismereti fejlesztésével. 3. osztálytól hasonló óraszámban belép a „Mese és valóság” nevű tantárgy. A játéktevékenység pozitív fejlesztő hatással van egyéb pszichikus személyiségjegyeikre is, és különösen alkalmas a kreativitás fejlesztésére.

A gyermekek a tudás iránti vágyaikat a következőféleképpen fogalmazták meg: „Szeretném, ha a tudomány a fejünkbe szállna.”; „Jó lenne, ha a boltban lehetne vásárolni észtablettát.”; „Én legyek a világ legokosabb embere.”; „Kitűnő legyen a bizonyítványom.”; „Okos legyek.”; „Szeretnék jobb bizonyítványt.” A világ megismerése iránti vágyát az egyik (16. számú) tanuló így fogalmazta meg: „Legyen egy időgépem, hogy felfedezhessem a múltat és a jövőt.”

A tanulók válaszaiban benne van a tudás iránti igény, és az, hogy a jövő társadalmában csak „okos”, jól képzett emberekre lesz szükség.

A béke, szabadság és egyenlőség gondolata is megfogalmazódik kívánságaikban: „A földről minden halált osztó fegyver és rakéta tűnjön el!”; „A népek békében éljenek, ne legyen háború.”; „Mindenkinek legyen pénze, és ne legyenek szegények a földön.”; „Ne legyenek bombák és erőszak.”; „Ne legyenek milliomosok.”

Az anyagiasság és a pénz jelentősége is megjelenik gondolkodásukban: „Szeretnék 3 millió forintot.”; „Szeretnék egy szép vendéglőt, amelyet mi építenénk.”; „Szeretnék egy rejtett lámpás autót.”; „Szeretnék kertünkbe egy úszómedencét.”; „Szeretnék egy pénztárcát, amelyből a pénz soha nem fogyna ki.” Társadalmunk megválto-

zott anyagias értékszemlélete, a pénz mindenekelőtti előtérbe helyezése a tanulók tudatában életkori fejlettségüknek megfelelően tükröződik.

A vizsgálati részeredmények elemző bemutatása után fontosnak tartjuk a téma kutatásában feltárt eredmények összefüggéseire rámutatni, az általános tendenciák kiemelését és ajánlások megfogalmazását közreadni.

6. Összegezés

A tehetséges tanulók kiválasztása és gondozása összetett feladat, hiszen komplex vizsgálatok mellett is nehéz a tehetség felismerése, mert nincs éles határvonal a tehetséges és jó képességű, a tehetséges és rendkívül tehetséges között.

Vizsgálataink és az osztályfőnökökkel történt beszélgetések igazolták, hogy a sávós és szabadsávós órák nagyobb lehetőséget biztosítanak a képességek és tehetség kibontakozásának, mint a hagyományosak:

1. A pedagógusok nagyobb lehetőséget kapnak a szabadsáv keretén belül kreatív képességeik kibontakoztatására.

2. Nagyobb tantervi önállóságot, módszertani szabadságot biztosít.

3. Kedvező pedagógiai-pszichológiai légkört teremt a problémák megoldásához.

4. A tehetségesnek tartott gyerekek lehetőséget kapnak képességeik állandó, intenzív fejlesztéséhez.

5. A „Játék és mese”, a „Mese és valóság” tantárgyak minden tanulóban fejlesztik a bennük rejlő alkotó fantáziát és gondolkodási képességeiket.

6. A differenciált személyiségfejlesztésre ad lehetőséget tanórán belül.

A fentiekben elemzett kedvező hatásokat természetesen ki kell egészíteni tanórán kívüli tevékenységekkel, mint szakkörök, szaktáborok (sport, művészeti, nyelvi), vetélkedők, szemlék stb.

A tehetség nem abszolút, csupán egy lehetőség, amelyet megfelelő pedagógiai-pszichológiai módszerekkel felszínre lehet hozni, ha az egyén és környezete között megfelelő kapcsolat jön létre. A tehetséggondozás terén még igen sok tennivalónk van: az államnak az anyagi és erkölcsi megbecsülést fokoznia, a szülőknek jobban együtt kellene működniük az iskolával, a pedagógusoknak több figyelmet kellene fordítaniuk a lappangó tehetségek felfedezésére, képzésükre, a felsőoktatásnak több kreatív pedagógust kellene kibocsátania. Sajnos, ezen a téren még sok a feltételes mód, annak ellenére is, hogy az utóbbi években több pozitív kezdeményezés történt. Tanulmányunkkal is csupán egy alternatívát mutattunk be a tehetséges gyermekekkel való foglalkozásra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Gagné, F., 1985. Giftedness and talent: Reexamining a reexamination of the definitions. *Gifted Child Quarterly*, no. 3. 103—112.
- [2] Ransburg Jenő: Tehetséggondozás az iskolában. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 182—185. p.
- [3] Bagdy E.—Telkes J.: Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 222. p. (Lirnbek P.: Brainstorming-csoport játéklektárából.)
- [4] Kozéki B.: Személyiségfejlesztés az iskolában. Békés Megyei Pedagógiai Intézet, Békéscsaba, 1984.
- [5] Wiseman, 1964. Education and environment. Manchester University Press. Manchester.
- [6] Ransburg Ágnes—Febér József András: Alkotó életmód. Gödöllő, 1987. 3—12. p.
- [7] Geffert Éva—Kerskovits Mária: Zavarják-e az órát a tehetségesnek tartott gyerekek? *Köznevelés*, 1988/43., 6. p.
- [8] Ryle, G., 1974. A szellem fogalma. Gondolat Kiadó, Budapest.